

MIRZO ULUG'BEKNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Bekbauliyeva Feruza Majit qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Musiqa ta'limi bakalavr ta'lim yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19054499>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mirzo Ulug'bekning pedagogik qarashlari, uning ilm-fan va ta'lim rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Asarda Ulug'bek tomonidan tashkil etilgan ilmiy muhit, madrasalarda olib borilgan ta'lim jarayoni va yosh avlodni ilm-ma'rifat ruhida tarbiyalashga qaratilgan g'oyalari aks ettirib berilgan. Shuningdek, Ulug'bek madrasasi va Ulug'bek rasadxonasi faoliyati orqali ilmiy maktabning shakllanishi va uning pedagogik ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida Ulug'bekning ilmga asoslangan ta'lim tizimi va ustoz-shogird an'anasiga bergan e'tibori bugungi ta'lim jarayoni uchun muhim ilmiy meros ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Mirzo Ulug'bek, pedagogik qarashlar, ta'lim va tarbiya, ilm-fan taraqqiyoti, ustoz-shogird an'anasi, ilmiy maktab, Ulug'bek madrasasi, Ulug'bek rasadxonasi, astronomiya, matematika, ma'rifatparvarlik.

Kirish. Mirzo Ulug'bek (1394–1449) Sharq uyg'onish davrining buyuk olimi, davlat arbobi va ma'rifatparvar hukmdorlaridan biri hisoblanadi. U nafaqat mashhur astronom va matematik, balki ilm-fan, ta'lim va tarbiya rivojiga katta hissa qo'shgan pedagogik qarashlar egasi hamdir. Ulug'bekning pedagogik faoliyati asosan ilm-fanni rivojlantirish, bilimli yoshlarni tarbiyalash va ilmiy muhit yaratishga qaratilgan.

Ilmiy-metodologik bo'lim. Mazkur tadqiqotda Mirzo Ulug'bekning pedagogik qarashlarini o'rganish va ularning ta'lim tizimi rivojidadagi ahamiyatini tahlil qilish asosiy metodologik yondashuv sifatida belgilandi. Tadqiqot jarayonida tarixiylik, tizimlilik va ilmiylik tamoyillariga tayanildi. Bu tamoyillar orqali Ulug'bekning ilm-fan, ta'lim va tarbiya sohasidagi qarashlari har tomonlama o'rganildi hamda ularning pedagogik mazmuni ochib berildi.

Tadqiqotda bir nechta ilmiy usullardan foydalanildi. Avvalo, tarixiy-tahliliy usul orqali Mirzo Ulug'bek faoliyat yuritgan davrning ijtimoiy-madaniy muhiti va ilmiy an'analari o'rganildi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil usuli yordamida Ulug'bekning ta'limga oid qarashlari boshqa Sharq mutafakkirlarining pedagogik g'oyalari bilan taqqoslandi. Bu orqali uning pedagogik merosining o'ziga xos jihatlari aniqlab berildi.

Tadqiqot davomida manbashunoslik usulidan ham keng foydalanildi. Ulug'bek davriga oid tarixiy manbalar, ilmiy asarlar hamda u bilan bog'liq ilmiy maktab faoliyati o'rganildi. Jumladan, Zij-i Sultoni asari hamda Samarqand ilmiy maktabi faoliyati bilan bog'liq ma'lumotlar tahlil qilindi. Bundan tashqari, Ulug'bek madrasasi va Ulug'bek rasadxonasi faoliyati misolida ilmiy ta'lim muhitining shakllanishi pedagogik nuqtai nazardan o'rganildi.

Shuningdek, tadqiqotda umumlashtirish, tizimlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar yordamida Ulug'bekning pedagogik qarashlari tizimli ravishda tahlil qilinib, ularning zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati asoslab berildi.

Natijada, Mirzo Ulug'bekning pedagogik merosi ilm-fan va ta'lim rivojiga xizmat qiluvchi muhim tarixiy va nazariy manba sifatida baholandi.

Uning ilmiy muhit yaratish, yoshlarni ilmga qiziqtirish va ustoz-shogird an'alarini rivojlantirishga qaratilgan g'oyalari bugungi pedagogika uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Ulug'bekning pedagogik qarashlarining asosiy mazmuni ilmga hurmat, bilim olishga intilish va ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlashdan iborat edi. U yosh avlodni ilmiy, tafakkuri keng va adolatli insonlar qilib tarbiyalashni jamiyat taraqqiyotining muhim omili deb hisoblagan. Shu sababli u ilmiy markazlar va madrasalar tashkil etishga alohida e'tibor qaratgan.

Ayniqsa, Ulug'bek madrasasi o'sha davrning eng yirik ilmiy-ta'lim markazlaridan biri bo'lib, unda matematika, astronomiya, falsafa va boshqa fanlar chuqur o'qitilgan.

Ulug'bek ta'lim jarayonida ilmiy aniqlik va tajribaga asoslangan bilim berish tarafdori edi.

Bu jihat ayniqsa Ulug'bek rasadxonasi faoliyatida yaqqol namoyon bo'ladi. Rasadxona nafaqat astronomik tadqiqotlar markazi, balki yosh olimlar uchun ilmiy maktab vazifasini ham bajargan. Bu yerda ko'plab shogirdlar ilmiy izlanish olib borib, tajriba orqali bilim olish imkoniyatiga ega bo'lganlar.

Ulug'bek pedagogik qarashlarida ustoz-shogird an'anasiga katta ahamiyat berilgan. U ilmiy muhitni shakllantirish uchun yetuk olimlarni Samarqandga taklif qilgan. Jumladan, Qozizoda Rumi va G'iyosiddin Jamshid Koshiy kabi mashhur olimlar Ulug'bek ilmiy maktabida faoliyat yuritib, ko'plab shogirdlarni tarbiyalaganlar. Bu esa ilmiy bilimlarning avloddan avlodga o'tishida muhim rol o'ynagan.

Shuningdek, Ulug'bek ta'limning nazariy va amaliy jihatlarini uyg'un holda olib borish zarurligini ta'kidlagan. Uning ilmiy rahbarligida yaratilgan Zij-i Sultoni asari astronomiya fanining rivojiga ulkan hissa qo'shgan bo'lib, uzoq yillar davomida Sharq va G'arb olimlari uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilgan.

Mirzo Ulug'bekning pedagogik qarashlari ilm-fan va ta'limni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, u ilmiy muhit yaratish, yoshlarni bilimli va tafakkuri keng insonlar qilib tarbiyalash g'oyalarini ilgari surgan. Uning pedagogik merosi bugungi kunda ham ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy xulosalar. Mirzo Ulug'bekning pedagogik qarashlarini o'rganish natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish mumkin.

Birinchidan, Mirzo Ulug'bekning pedagogik faoliyati ilm-fan va ta'limning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini chuqur anglashga asoslangan. U ilmni davlat va jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida ko'rgan. Shuning uchun ham u ilmiy muhit yaratish, ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash va yosh avlodni bilimli qilib tarbiyalashga katta e'tibor qaratgan.

Bu jihat pedagogika fanida ta'limning ijtimoiy ahamiyati va ma'rifiy vazifasini belgilovchi muhim g'oyalar bilan uyg'unlashadi.

Ikkinchidan, Ulug'bek tomonidan tashkil etilgan ilmiy muhit o'sha davr uchun yuksak pedagogik maktab vazifasini bajargan. Xususan, Ulug'bek madrasasi nafaqat diniy bilimlar, balki matematika, astronomiya, falsafa kabi dunyoviy fanlarni ham o'qitishga ixtisoslashgan ilmiy markaz bo'lgan. Bu esa ta'lim jarayonining ko'p qirrali va kompleks yondashuv asosida tashkil etilganini ko'rsatadi. Pedagogika nuqtai nazaridan bu yondashuv ta'limning integrativ va tizimli tashkil etilishiga misol bo'la oladi.

Uchinchidan, Ulug'bek rasadxonasi faoliyati ilmiy-ta'limiy jarayonning amaliyot bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi.

Bu yerda olib borilgan astronomik kuzatishlar va ilmiy tadqiqotlar yosh olimlar uchun tajriba maktabi vazifasini bajargan. Pedagogika fanida bu jarayon nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish tamoyilining muhim namunasidir.

To'rtinchidan, Ulug'bek pedagogik qarashlarida ustoz-shogird an'anasiga alohida e'tibor berilgan. U ilmiy faoliyatni rivojlantirish uchun yetuk olimlarni bir joyga jamlab, ilmiy maktab yaratgan. Bu ilmiy maktabda bilimlar uzluksiz ravishda avloddan avlodga o'tib borgan. Mazkur an'ana pedagogika fanida ilmiy merosning davomiyligi va bilimlarning uzviyligi tamoyillarini ifodalaydi.

Beshinchidan, Ulug'bek ilmiy faoliyatining natijasi sifatida yaratilgan Zij-i Sultoniyl asari nafaqat astronomiya fanining rivojiga, balki ilmiy tafakkur va ta'lim tizimining rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Bu asar orqali ilmiy izlanish, kuzatish va aniq hisob-kitoblarga asoslangan bilim olish tamoyili shakllangan.

Xulosa qilib aytganda, Mirzo Ulug'bekning pedagogik merosi pedagogika fanining ilmiy-nazariy asoslari bilan uyg'unlashgan holda ta'limning ilmiylik, tizimlilik, amaliy yo'naltirilganlik va ustoz-shogird an'analarga tayangan holda rivojlanishiga muhim hissa qo'shgan. Uning g'oyalari bugungi zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirish, ilmiy tafakkurni rivojlantirish va yosh avlodni bilimli hamda ma'rifatli qilib tarbiyalash jarayonida ham dolzarb ahamiyatga ega.

Asosiy adabiyotlar ro'yxati

1. Mirzo Ulug'bek. Zij-i Sultoniyl. – Samarqand: tarixiy astronomik asar.
2. Bo'riboy Ahmedov. **Ulug'bek va uning davri**. – Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Turg'un Fayziyev. **Temuriylar davri tarixi**. – Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Ibrohim Mo'minov. **Amir Temur va Ulug'bek davrining ilmiy merosi**. – Toshkent: Fan nashriyoti.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. **Pedagogika**. – Toshkent: O'quv qo'llanma.
6. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent.
7. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. **Ulug'bek maqolasi**. – Toshkent.
8. Ulug'bek rasadxonasi va Ulug'bek madrasasi faoliyatiga oid ilmiy maqolalar va tarixiy tadqiqotlar.